

**OVER
POLITIEKE
CORRECTHEID**

GERBEN BAKKER EN GERT JAN GELING

BOOM – AMSTERDAM

© GERBEN BAKKER EN GERT JAN GELING, AMSTERDAM 2018
© VOORWOORD BORIS VAN DER HAM
© NAWOORD PAUL CLITEUR
© BOOM UITGEVERS AMSTERDAM, 2018

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

*No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without
the written permission of the publisher.*

Verzorging omslag: Venour
Verzorging binnenwerk: Bart van den Tooren

ISBN 978 90 2442 254 8 | NUR 730

WWW.BOOMFILOSOFIE.NL
WWW.BUA.NL

INHOUD

VOORWOORD BORIS VAN DER HAM 7

INLEIDING 11

Leeswijzer 15

1. OVER DE BETEKENIS VAN POLITIEKE CORRECTHEID 17

De keizer en zijn kleren 17 | Een omstreden begrip 20 | Meesters van de verzachtende taal 22 | Correcte intenties? 26 | Het politieke van politieke correctheid 32 | Politiek online 38 | Politieke correctheid door de ogen van voor- en tegenstanders 44 | Dogmatische en conformistische politieke correctheid 49 | Dogmatische politieke correctheid 51 | Conformistische politieke correctheid 53 | Besluit 54

2. DE VOEDINGSBODEM VOOR POLITIEKE CORRECTHEID 59

Strak in de lijn! 62 | Westerse zelfkastijding 64 | Eeuwig progressief? 69 | Amerikaanse identiteitspolitiek 78 | Besluit 91

3. #OPHEF! HOE POLITIEKE CORRECTHEID BEZIT NEEMT VAN HET NEDERLANDSE DEBAT 93

Over het ‘benoemen’ van problemen en ‘populistische correctheid’ 94 | Gepolitiseerde wetenschap 97 | Een ontspoord islamdebat 102 | Ophef in uitgeversland 106 | Diversiteit en gender 108 | De correcte culturele sector 111 | Omstreden standbeelden 115 | Acceptabel taalgebruik? 119 | De affaire-GeenStijl. Over harde grappen en lange tenen 126 | Besluit 130

4. HET MORELE SCHANDAAL VAN POLITIEKE CORRECTHEID 133

Waarheid, integriteit, mondigheid 134 | Moraal en ethiek 137 | Over essentialistische en relativistische waarheid 141 | Parrhesia 143 | Solon en Al Gore 146 | De wedijver tussen retoriek en ‘de hogere waarheid’ 149 | Waarheid en politieke correctheid in de open samenleving 152 | Over symbolische waarheid en goedbedoelde vijgenblaadjes 157 | Ik deug, dus ik ben? 163 | Over *innere Emigration* 171 | De noodzaak tot vrijdenken 178 | Besluit 186

5. MAATSCHAPPELIJKE EFFECTEN VAN POLITIEKE CORRECTHEID 189

Conformisme, over het onder druk komen te staan van minderheidsstandpunten 190 | ‘U bent een racist!’ Islamofobie en wetenschappelijke vrijheid 195 | Politiek correcte wetenschap? 198 | Angst voor beschuldiging van racisme 204 | Radicalisering en terrorisme 206 | Zelfcensuur: cultuur, criminaliteit en geweld 209 | De ruk naar rechts als effect van geforceerde tolerantie 216 | Politieke correctheid en voortschrijdende polarisatie 220 | Gedonder in Keulen. Hoe xenofobie gevoed werd door correct zwijgen 224 | Vooringenomen media? 227 | Besluit 233

6. CONCLUSIE 235

Problemen rondom politieke correctheid 238 | Hannah Arendt, liberale waarden en de verbetering van het politieke 242 | Aanbevelingen. Een aanzet tot maatschappelijke verandering 244

NAWOORD PAUL CLITEUR 249

NOTEN 253

SELECTE BIBLIOGRAFIE 271

DANKWOORD 273

VOORWOORD

BORIS VAN DER HAM

NEDERLAND IS EEN LAND VOL MENINGEN. DAT IS ALTIJD ZO GEWEEST.

De Engelse ambassadeur Sir William Temple berichtte er in 1672 al met enig sarcasme over. Hij zei: 'In de straat waar ik woon, zijn wel bijna evenveel godsdiensten als huizen. Laat dit land, zo hard als het wil, zich Verenigde Provinciën noemen, ik ben ervan overtuigd dat er geen plek ter wereld is, zo onverenigd als hier!'

Er zijn niet alleen heel veel meningen, ze worden ook vaak luidkeels geuit. En daarbij nemen de meeste Nederlanders geen blad voor de mond. Toch waren buitenlandse gasten tegelijk verbaasd over hoe effectief de samenleving hier functioneerde. Ondanks de grote verschillen bleek die in staat om tot consensus te komen.

Nog steeds staan we in het buitenland bekend als 'nogal direct'. Anderen zullen zeggen: lomp. Of het nu over godsdienst gaat, politiek, persoonlijke onderwerpen of voetbal – Nederlanders spreken zich over het algemeen luid en duidelijk uit. Ook wat betreft wetgeving staat Nederland niet stil: het afgelopen decennium zijn bijvoorbeeld de wetten afgeschaft die smadelijke godslastering en majesteitsschennis verboden. De praktijk is dat je in Nederland veel kan zeggen, afwijkende meningen mag uiten en grappen mag maken zonder daarmee in juridische problemen te komen. Door ons stelsel van evenredige vertegenwoordiging zijn alle meerderheids- en minderheidsgeluiden bovendien ook in onze volksvertegenwoordiging te horen.

Heeft Nederland dan wel serieus last van 'politieke correctheid'? Ja, stel-

len Gerben Bakker en Gert Jan Geling in dit boek. Ze omschrijven ‘politieke correctheid’ als het verzachten, verdraaien of zelfs ontkennen van ‘onwelgevallige’ feiten die niet passen in het eigen gewenste wereldbeeld of politieke ideaal. Hoewel je volgens de wet formeel veel mag zeggen, is het maatschappelijk klimaat inmiddels aan het veranderen, stellen de schrijvers vast. De vrijheid van meningsuiting wordt niet zozeer door de overheid bedreigd – van bovenaf –, maar door de dynamiek tussen burgers onderling.

Veel van de voorbeelden van ‘politieke correctheid’ in dit boek komen uit het buitenland, met name uit de Verenigde Staten en Groot-Britannië. Op sommige Amerikaanse en Britse universiteiten krijgen afwijkende opvattingen over klimaatverandering, identiteit en migratie nauwelijks een podium, en hebben progressieve studenten *safe spaces* afgedwongen om niet in discussie te hoeven met medestudenten die anders denken dan zichzelf. Bakker en Geling laten zien dat dit niet alleen maar een Angelsaksische ontwikkeling is, maar dat de polarisatie tussen de zogenaamde politiek correcten en niet-correcten ook overslaat naar Nederland.

Ik vind deze ontwikkeling zorgelijk, omdat juist het hoger onderwijs voorop zou moeten lopen in het intellectuele debat. Het zullen waarschijnlijk deze studenten zijn die later op belangrijke plaatsen in onze samenleving terecht komen, van de zakenwereld tot het landsbestuur. Bij die verantwoordelijkheid hoort een open blik, en een luisterend oor, juist ook voor afwijkende en minderheidsopvattingen.

Nog zorgelijker is dat het Sociaal Cultureel Planbureau een bredere ontwikkeling waarneemt, dat een deel van de Nederlanders steeds minder waarde hecht aan het recht op vrije meningsuiting. Dit speelt opnieuw vooral bij mensen die de hoogste opleiding hebben genoten. Zij behoren inmiddels tot de meest conservatieve groepen wat betreft het verder democratiseren van de samenleving. Waar veel academici in de revolutionaire jaren zestig van de vorige eeuw streden voor grotere betrokkenheid van mensen bij de politiek en het maatschappelijk debat, neemt die bereidheid pijlsnel af.

Er zijn veel oorzaken te noemen voor deze ontwikkeling, maar een veelgenoemde is de weerzin tegen het zogenaamde ‘populisme’. Tegenover de ‘lompe bek’ van de zogenaamde populistten lijken de ‘politiek correcten’ een fijngevoelige stem te willen zetten. Sterker nog: hoe harder de ene kant schreeuwt, hoe steviger de prikkel om er iets verzachtends tegenover te zetten. Vervolgens prikkelt dat weer tot nieuwe verharding. Die zichzelf versterkende tegenstelling is al twee decennia het scherpst

in het migratie- en integratiedebat. Waar een deel van de zogenaamde ‘elite’ het verwijt krijgt politiek correct ‘weg te kijken’ van de nadelen van de ‘multiculturele samenleving’, kaatsen zij terug dat de andere kant een nieuw soort politieke correctheid aanhangt. Het is de politieke correctheid waarbij het de nieuwe norm is om bevolkingsgroepen over een kam te scheren, iedereen te wantrouwen in zijn of haar motieven, en ‘weg te kijken’ van de ook feitelijk positieve ontwikkelingen. Tegenover het verwijt van ‘politieke correctheid’ wordt dus het verwijt van *fact free politics* gezet.

Het grootste probleem van deze oude en nieuwe politiek correctheid is niet dat discussies hoog oplopen. Immers, het publieke debat mag best knetteren. Om de status quo te doorbreken kan het bovendien soms nodig zijn om een radicale stelling in te nemen. Van die vorm maken zowel de zogenaamde *social justice warriors* als klimaatsceptici, milieuactivisten en emancipatiebewegingen gebruik. Het wordt wel problematisch als er iets fatalistisch in het maatschappelijk debat sluipt. De wil om tot consensus te komen lijkt steeds verder af te brokkelen, zeker als mensen hun eigen ‘correctheid’ belangrijker vinden dan de bereidheid ook naar een ander te luisteren.

Afwijkende opvattingen worden vrijwel klakkeloos weggezet als moreel verwerpelijk, en soms wordt bij het zien van de afzender een opvatting al niet meer serieus genomen. Zo neemt de steun voor het recht op wederkerigheid af: er wordt wel het recht opgeëist om de eigen opvatting te uiten, maar de ‘tegenstander’ moet zijn mond houden. Scheldkanonades zijn niet van de lucht, en soms leiden de wederzijdse verdachtmakingen zelfs tot fysiek geweld.

In dit boek komen talloze voorbeelden voorbij waar opvattingen recht tegenover elkaar staan, zonder dat er interesse is in de beweegreden van de tegenstander. Steeds vaker wordt er helemaal geen discussie meer gevoerd, en duiken mensen diep onder in de eigen bubble van gelijkgestemden. Zowel links, rechts, midden, populistisch als anti-populistisch maakt zich daar schuldig aan, zo laten Gerben Bakker en Gert Jan Geling in dit boeiende boek zien. Zowel oude als nieuwe politieke correctheid blijkt een fatale uitwerking te hebben op gezonde nieuwsgierigheid. *Over politieke correctheid* is een goede aanleiding om deze ontwikkeling aan de kaak te stellen.

BORIS VAN DER HAM

Oud-Tweede Kamerlid en voorzitter Humanistisch Verbond

INLEIDING

'NEDERLAND GAAT KAPOT AAN POLITIEKE CORRECTHEID' KOPT DE NRC begin 2018 in een artikel over de stemming rondom de aanstaande gemeenteraadsverkiezingen in Noordwijk. Het was een uitspraak van een dorpeling die vond dat te veel mensen zich over te veel zaken gekwetst voelen. Volgens de krant was deze uitspraak tekenend voor een breder levende stemming in de samenleving: velen vinden dat Nederland ernstig aan het vertrutten is.¹

Vrijwel wekelijks is politieke correctheid in het nieuws, verschijnen er artikelen over of is er een debat over het onderwerp. Elke dag is er reden tot ophef. Politieke correctheid is *the talk of the town*. Politieke correctheid is nu zelfs zo dominant aanwezig dat 'links' of 'rechts' zijn in de politiek niet eens meer zo belangrijk is. Wat wezenlijk telt, is of je je openlijk durft uit te spreken of niet. Of je 'heilige huisjes' omverduwt of juist spaart. Of je 'benoemt' of 'verbloemt'.

Het verwijt van politieke correctheid verschijnt typerend in gepolariseerde discussies tussen de 'bestuurlijke kaste' en de 'verontwaardigde burger'. In de media duidt ze op 'allochtonenknuffelaars', of op elitaire personen die met meel in de mond praten. Politieke correctheid vervult de glansrol in het publieke over-en-weer tussen de 'tokkie' en de 'gutmensch'. Ook vormt politieke correctheid een van de hoofdthema's binnen de online *culture wars*, de cultuuroorlog tussen de voorvechters van een progressieve respectievelijk neoconservatieve culturele westerse identiteit.

De kwesties en thema's rondom politieke correctheid zijn breed en divers. In de jaren negentig verwijst 'politieke correctheid' in Nederland naar bestuurlijke slappe knieën uit angst om minderheden te kwetsen. Dan weer verwijst ze naar elitaire achterkamertjespolitiek en kiezersbedrog ten gunste van het multiculturalisme. Soms verwijst ze nadrukkelijk naar een opzichtig geëtaleerd en doorgeslagen progressief moralisme, zoals zichtbaar was bij de Canadese premier Justin Trudeau toen hij tijdens een *town-hall meeting* in het Canadese Edmonton een vrouw corrigeerde die de term *mankind* (mensheid) gebruikte. Trudeau onderbrak haar betoog en zei: 'We like to say "peoplekind", not necessarily "mankind". It's more inclusive.' Soms heeft politieke correctheid weer te maken met het verzet tegen opportunistisch conformisme van bedrijven. Denk aan de Britse supermarktketen Waitrose, die Moederdag verving door het genderneutrale 'Jij-dag,' als reactie op commentaar van transgenderactivisten.² Dan weer gaat politieke correctheid nadrukkelijk over de vrijheid van meningsuiting en de vraag of je aanstootgevende cartoons mag tonen of onwelgevallige wetenschappelijke studies mag publiceren zonder daarvoor te worden *kaltgestellt*.

Politieke correctheid gaat over de vertrutting van de kunstwereld; de teloorgang van zwarte humor. Of ze duidt op het plezier om de hypocrisie van de sociale arena bloot te leggen, zoals hoe in de kijkcijferhit *De Luizenmoeder* wordt gesold met alle hypocriete gedragingen in de context van het dagdagelijkse schoolbestaan ('Een comedy waar Sylvana Simons rode vlekken van krijgt en types als Sunny Bergman het apezuur³'). En dan is er nog het gegeven dat voorstanders 'politieke correctheid' juist opvatten als een geuzenterm, wijzend op de houding van prudentie en verstandigheid van de (hier positief bedoelde) 'gutmensch,' uit verstandig protest tegen alle populistische schreeuwerigheid.

Politieke correctheid is, zo blijkt, niet eenvoudig vast te pinnen. We gebruiken het begrip voor een veelvoud van politieke gedragingen en oordelen. Die hebben onderling uiteraard wel iets met elkaar te maken hebben – maar wat dan precies? Het is een ingewikkelde uitdaging om deze gemeenschappelijke noemer vast te stellen.

Ondanks gebrek aan eenduidigheid zijn er wel degelijk zeer herkenbare randverschijnselen en symbolen aan het fenomeen van politieke correctheid gekoppeld, die hebben geholpen het begrip een herkenbaar gezicht te geven. *NRC* publiceerde een heus 'Politiek Correct ABC,' waar onder meer termen als *agency*, *white privilege* en *male fragility* in terug te

vinden waren.⁴ *Jalta* publiceerde een satirische variant met daarin onder meer termen als *awareness*, *cultural appropriation* en *oriëntalisme*.⁵

De vele nieuwe (Engelse) termen die aan de oppervlakte van de publieke ruimte komen, illustreren de opkomst van een nieuw idioom van *identity politics*,⁶ dat zijn intrede doet vanuit de online wereld. Steeds meer is de invloed van *keyboard warriors*, zoals de alt-right activisten van 4chan, de alt-left genderactivisten van Tumblr, de rechtse Geen-stijl- en linkse Joopreaguurders in Nederland, merkbaar in het offline publieke debat. Als we vandaag over politieke correctheid praten, is de invloed hiervan niet te verwaarlozen. Ze is op te vatten als een tweede golf van politieke strijd die over de jarennegentig- en jarennuldiscussies over multiculturalisme, achterkamertjespolitiek en islam heen gestort is. Dit maakt de discussie over politieke correctheid nog complexer dan voorheen.

Wanneer we kijken wat politieke correctheid nu werkelijk betekent, dan ontbreekt eenduidigheid. Voor een deel komt dit omdat het begrip van betekenis verandert naargelang de context wijzigt. Maar het komt ook omdat er relatief weinig analytisch onderzoek naar het fenomeen verricht is. De beroemde denker Hannah Arendt verzuchtte al dat er maar weinig filosofische aandacht is uitgegaan naar de betekenis van het leugenachtige voor ons politieke handelen en het vermogen tot denken en spreken.

Zelf hanteren wij in dit boek eigen definities, op basis van een studie naar de vele opvattingen die in het debat naar voren komen. We nemen een analytische positie in, met het gevaar dat we daarmee noch de hardliners tegen politieke correctheid, noch de progressieve krachten die politieke correctheid zien als extreemrechtse stemmingmakerij, werkelijk tevredenstellen. Toch nemen we ook geen kritiekloze positie in. Politieke correctheid, zo zullen we stapsgewijs duidelijk maken, is een symptoom van een veranderde manier van politiek bedrijven, die wel degelijk schadelijke kanten met zich meebrengt.

Zo symboliseert politieke correctheid de kortstondige massahysterie, een verschijnsel waarbij luidruchtige clashes tussen persoonlijke culturele identiteiten elke inhoudelijke politieke confrontatie dreigen te overstemmen. De heftige discussies markeren een nieuwe realiteit, waarin we schoksgewijs afscheid nemen van de normen van politieke deliberatie binnenskamers en papieren journalistiek, en nieuwe vormen van politiek activisme zien verrijzen.

Ook zijn er op het eerste gezicht reële gevaren verbonden aan politieke correctheid. De morele druk die vanuit sociale bewegingen wordt uitgeoefend kan leiden tot (zelf)censuur. De Rotterdamse hoogleraar Ontwikkelingen in de Publieke Opinie, Henri Beunders, beweerde dat het muilkorven als gevolg van morele stigmatisering in strijd is met de grondwet.⁷ Of neem een artikel in *The Economist*, waarin werd vastgesteld dat jongeren in het Westen steeds minder hechten aan de vrijheid van meningsuiting wanneer het in hun ogen onwelgevallige meningen betreft.⁸ Iets wat ook in Nederland werd bevestigd door het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP): het draagvlak voor de vrijheid van meningsuiting vermindert.⁹ Of denk aan de effecten van conformisme die Herman Vuijsje reeds thematiseerde: leidt politiek stilzwijgen ten aanzien van onwelgevallige problemen juist niet tot een veel rancuneuzere polarisatie van de samenleving dan nodig?¹⁰

Wat te denken van de positieve beoordeling van politieke correctheid? Is ze misschien juist noodzakelijk in een moderne samenleving die zichzelf tot plicht stelt om menselijke waardigheid voorrang te schenken boven het recht om alles te zeggen? Wijst politieke correctheid er 'slechts' op dat de normen en waarden aan het verschuiven zijn richting meer beschaafdheid, zoals publicist Thijs Kleinpaste suggereerde?¹¹

Deze vragen, en meer, hopen we in dit boek te beantwoorden. Het doel van dit boek is driedelig. Ten eerste willen we de lezer wegwijs maken in een zeer gepolariseerd debat. We proberen verschillende perspectieven mee te nemen, verschillende belangen af te wegen en zo een tamelijk neutraal standpunt te formuleren over wat politieke correctheid is.

Ten tweede proberen we de discussie te plaatsen in de Nederlandse context. De Amerikaanse identiteitspolitiek komt steeds meer centraal te staan in het debat. Maar de Nederlandse ervaring van politieke correctheid kent haar eigen historische achtergrond. Het is van belang om te doorgronden hoe de Nederlandse context verweven raakt met moderne *identity politics* en wat dit betekent voor de toekomstige richting van de politieke werkelijkheid.

Hoewel 'politiek correct' soms wordt gezien als weinig meer dan een retorisch begrip van populistisch rechts, tonen we ten slotte aan dat er wel degelijk een politiek-filosofische basis is om het verschijnsel te bekritisieren. We achterhalen daarom hoe het verschijnsel zich verhoudt tot filosofische denkbeelden over redelijkheid, mondigheid, deugd en

waarheid. Met name het denken van Hannah Arendt (1906-1975) keert in onze analyse terug.

LEESWIJZER

Om de lezer van dienst te zijn en snel wegwijs te maken in dit boek, geven we nog enkele opmerkingen over de manier waarop het is opgebouwd.

In het eerste hoofdstuk behandelen we wat politieke correctheid betekent. We maken duidelijk waarom politieke correctheid meer is dan alleen maar een verdachtmaking, en in essentie verweven is met taal en verschillende motieven om te verbloemen. Daarnaast maken we onderscheid tussen dogmatische en conformistische politieke correctheid, wat belangrijk is om ook de rest van het boek goed te kunnen begrijpen.

Het tweede hoofdstuk is een korte beschouwing van het voorland van politieke correctheid. Daarin verkennen we hoe Nederland is verschoven van een progressieve, antiautoritaire cultuur naar een sfeer waarin we zaken moeten kunnen 'benoemen'. Daarnaast is een punt van belang dat de Amerikaanse voedingsbodem voor politieke correctheid anders is, maar dat Amerikaanse *social justice warriors*² ons polderland inmiddels wel met veel lawaai zijn binnengetrokken.

Het derde hoofdstuk beschrijft de actualiteit van het debat over politieke correctheid. We illustreren welke onderwerpen momenteel veel maatschappelijke ophef veroorzaken en situeren het verschijnsel van politieke correctheid in deze actuele context.

Het vierde hoofdstuk is meer analytisch van toon, omdat we daarin op zoek gaan naar de manier waarop politieke correctheid zich verhoudt tot de moraal. We proberen aan de hand van verschillende manieren van ethisch denken te beoordelen of politieke correctheid kwaadaardig is, of onder welke omstandigheden ze dat nu juist niet is. Filosofische argumentatie staat hier centraal. We verhouden ons daarbij uitvoerig tot het werk van Hannah Arendt, en daarnaast tot enkele politiek-filosofische gedachten van onder anderen Immanuel Kant (1724-1804), Karl Popper (1902-1994), Plato (427-347 v.Chr.) en de meer actuele denker Bettina Stangneth (1966).

Het vijfde hoofdstuk vormt een beschouwing over politieke correctheid in de actuele context, maar nu concreet gericht op de effecten die ze veroorzaakt. Nu de morele facetten van het verschijnsel belicht zijn,

is het zinvol om te beoordelen of de open samenleving politieke correctheid goed verdraagt.

Tot slot geven we in het besluit een samenvatting van verschillende problemen rondom politieke correctheid en doen we enkele aanbevelingen voor een 'gezonde' mate van correctheid in onze open samenleving.

1.

OVER DE BETEKENIS VAN POLITIEKE CORRECTHEID

DE KEIZER EN ZIJN KLEREN

De keizer stond voor de spiegel en bewonderde de kleren die hij niet kon zien. ‘Oh, wat staan ze u goed! Een perfecte pasvorm!’, riepen alle omstanders. ‘Welk een kleurenpracht! Wat een prachtige motiefjes! De nieuwe kleren zijn werkelijk magnifiek!’¹³ (Hans Christian Andersen)

Ieder gevoel heeft zijn eigen taal waarin het zich het beste uitdrukt en wanneer men zich van een andere taal bedient dan hult men zijn gedachte in een kleed dat haar niet past.¹⁴ (Pierre Choderlos de Laclos)

Verbloemende taal camoufleert de schandalige naaktheid der dingen, maar het schandaal laat zich niet makkelijk bedekken. Hooguit kan de mens zichzelf ervoor verblinden. Dit is de moraal van ‘De nieuwe kleren van de keizer’, een sprookje van Hans Christian Andersen waarvan iedereen de strekking ooit zal hebben vernomen. Een rijke keizer is totaal niet geïnteresseerd in het bestuur van zijn land en van zijn volk. In plaats van zich dagelijks naar de bestuurskamers te begeven wandelt hij

naar zijn garderobes, waar hij zijn obsessie stilt voor de meest weelderige kleding. Maar als er twee kleermakers aan zijn hof arriveren, doet zich een bijzondere gelegenheid voor. Zij beloven de keizer een stof zó fijn, dat alleen mensen die werkelijk hun maatschappelijke positie waardig zijn, en daarbij niet verschrikkelijk dom zijn, de pracht ervan kunnen aanschouwen en de fijnzinnigheid ervan kunnen waarderen.

De keizer, verblind door zijn ijdelheid, laat zich een prachtig onzichtbaar gewaad weven, dat hijzelf uiteraard niet kan zien. Maar omdat hij zich niet wil laten voorstaan als een idioot of als iemand die zijn eigen positie onwaardig is, veinst hij dat hij het gewaad wel degelijk kan zien en prijst hij de prachtige kleuren en motieven.

En zo doen ook zijn volgelingen, ministers en generaals, die als de dood zijn om uit de gratie te vallen of op hun domheid betrappt te worden. Met zijn hele gevolg paradeert de keizer in zijn blote kont door de straten, omdat niemand bereid is om de waarheid te doorzien. Totdat een kind uiteindelijk iedereen uit de collectieve sluimer doet ontwaken en de waarheid benoemt.

Het sprookje van Andersen, dat overigens gebaseerd is op veel oudere middeleeuwse vertellingen, doet een klassiek beroep op de zedelijkheid. In de eerste plaats vormt het een aanklacht tegen de ijdelheid van de rijke keizer, die verblind door pronkzucht ten prooi valt aan zijn eigen gretigheid en stompzinnigheid. Dit is een bekende morele aanklacht, die verwijst naar de corruptie van de geest die rijkdom en status met zich meebrengen. Het wel of niet zien van de kleren wijst in symbolische zin op het bezitten van wel of geen *inzicht* in de wereld, en naar de kracht van de verleidingen en de praalzucht die ons inzicht in de waarheid verstoren.

Een andere morele boodschap is gelegen in de collectieve verdwazing en zelfloochening die de onderdanen van de keizer laten zien. Het verhaal levert hier commentaar op het kuddegedrag van de mens en de neiging om een opzichtige leugen voor lief te nemen wanneer het niet opportuun is om in de waarheid te geloven. Volgens het sprookje zijn wij geneigd om onze eigen ogen te wantrouwen, zolang we maar kunnen blijven geloven in onze eigen posities.

Het is dan ook heel passend dat uiteindelijk een kind de collectieve verdwazing doorbreekt. Het kind staat immers symbool voor de ongekunsteldheid, omdat het nog niet geketend is door de sociale mores en gevoeligheden van de volwassen cultuur. Zo zien we de waarheid graag, als een openbaring door de mond van de onschuld, die de voor de mens

zo kenmerkende verdwazing doorbreekt. Wie anders dan het onbedorven volkse kind kan dat beter doen?

De politiek correcte mensen, zo hoort men vaak, dat zijn de hypocriete onderdanen van de keizer, die meedeinen op zijn stommiteit. Ook hierin schuilt een belangrijke waarschuwing: een volk dat zich verliest in opportunistische leugens marcheert onder de banieren van onnadenkendheid de ondergang tegemoet. Anders en ridiculiseert dus niet alleen de keizer, maar ook het conformisme van de massa. Het is één groot circus van politiek correct gedrag. De mensen sluiten de ogen, maken onge-meende complimenten en laten zich meevoeren in een belachelijke stoet.

Het is natuurlijk eenvoudig om mee te lachen met het toekijkende kind en je te amuseren over die bespottelijke keizer en zijn hofstoet. Toch zouden we misschien niet al te snel op de hand van het kind moeten zijn, omdat we daarmee mogelijk onbewust meeschateren over stommiteiten die we zelf even gemakkelijk en wellicht zelfs met goede reden begaan. We kunnen gekscherend doen over mensen die zich laten meevoeren in wenselijk gedrag, maar wat moeten we van hen vinden als we weten dat je kop eraf gaat als je je niet aanpast? Kan de meedeinende volwassene zich altijd dezelfde eerlijkheid permitteren als het kind? Het antwoord is bekend.

Dit doet denken aan een ander, meer schurend verhaal: *Alice in Wonderland*. Daarin ontdekt Alice gedurende haar surrealistische *grand tour* dat de witte rozen in de tuin van de *Queen of Hearts* stiekem rood worden geverfd door de kaartspelsoldaten, omdat de koningin geen andere werkelijkheid kan verdragen dan de rode. De loochening van de realiteit – een aspect van politieke correctheid – kan ook plaatsvinden vanuit angst, en niet alleen vanuit stompzinnig conformisme.

Het is immers voor iedereen een relatief eenvoudige keuze om politiek correct te zijn op het moment dat onthoofding (letterlijk, of figuurlijk, in de vorm van maatschappelijk uit de gratie vallen) als een reële mogelijkheid aan de horizon ligt. Ook al legt Lewis Carroll de absurditeit bloot van de kunstmatig in stand gehouden realiteit – het schilderen van de rozen –, het is hier ook duidelijk dat geweld een belangrijke aanstichter kan zijn voor het ‘aanmoedigen’ van wenselijk gedrag. Het maakt duidelijk dat geweld (gezien vanuit zijn effect: het dwingend monddood maken van de ander) kan uitgroeien tot een belangrijke factor in het circus van politieke correctheid, dat de ‘werkelijke’ werkelijkheid niet meer verdragen kan.

We moeten deze onthoofding misschien niet al te letterlijk nemen. Een dag in een mensenleven staat bol van de kansen op een kleine ‘sociale onthoofding’. Een verkeerd woord, een verkeerde timing: het sociale verkeer kan aanvoelen als een gevaarlijke safaritocht. Aardig zijn tegen de baas, een vriendelijk woordje tegen de caissière – we doen het omdat het nu eenmaal netjes is, en we ons graag welopgevoed en voorkomend willen gedragen.

Wat deze sprookjesverhalen duidelijk maken, is dat de spanning tussen wat werkelijk waar is, wat we werkelijk voelen, en wat publiekelijk verantwoord is om te vinden of te doen, al onderwerp is van onze oorspronkelijkste fascinatie. Waargenomen bij de ander (of als maatschappelijk symptoom) zien velen politieke correctheid snel als verwerpelijk. We hameren op transparantie. We hekelen de macht die mensen aanzet tot hypocrisie en zelfcensuur.

Maar het met voldoening geuite verwijt van politieke correctheid aan het adres van maatschappij, elite of mensheid maakt het ook obligaat. Het is eenvoudig om je te scharen achter de waarde van openheid en oprechtheid. Het is makkelijk om de naakte keizer te bespotten, terwijl we zelf op hoogstpersoonlijk niveau selectief en berekenend omgaan met wat we durven te zeggen.

Onder invloed van alle tumult van de hedendaagse identiteitspolitieke discussies dreigen we te vergeten dat politieke correctheid in essentie verwijst naar de spanning tussen de persoonlijke angst om sociaal uit de gratie te vallen en de verwachting van transparantie en oprechtheid die we hebben van het politieke. We zullen daarom eerst bespreken hoe politieke correctheid verweven is met aspecten van de menselijke conditie, zoals ons taalgevoel, de intentionaliteit van ons spreken en ons politiek-zijn. Daarnaast laten we zien dat politieke correctheid ook vooral een begrip is dat betekenis krijgt in een gepolariseerd debat.

EEN OMSTREDEN BEGRIP

Wie politieke correctheid wil definiëren, stuit op een semantisch mijnenveld. Politieke correctheid is afhankelijk van allerlei ladingen die erop geprojecteerd worden. Het *concept* beschrijft een verschijnsel van talige zelfrestrictie omwille van politieke normen. Het *label* ‘politiek correct’ plaatst mensen in een afkeurenswaardig hokje. Objectief beschouwd